

М.В. Баглая, Ю.И. Лейбо, Л. М. Энтина]. – М.: Норма, 2004. – С. 389; *Конституционное право зарубежных стран* / [под. общ. ред. А.В. Малько]. – М.: Норма, 2004. – С. 214. **12.** *Бостан Л.М.* Історія держави і права зарубіжних країн / Л.Н. Бостан, С.К. Бостан. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – С. 9. **13.** *Молдован А.В.* Кримінальний процес: Україна, ФРН, Франція, Англія, США / Молдован А.В. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – С. 208. **14.** *Мідор Д.Д.* Цит. праця. – С. 12-13, 19, 20. **15.** *Порівняльне правознавство* / [за заг. ред. В.Д. Ткаченка]. – Х.: Право, 2003. – С. 172-173. **16.** *Калиновский К.Б.* Уголовный процесс современных зарубежных государств: учебное пособие / Калиновский К.Б. – Петрозаводск: ПетрГУ, 2000. – С. 25. **17.** *Конституционное право зарубежных стран* / [под. общ. ред. А.В. Малько]. – М.: Норма, 2004. – С. 214. **18.** *Молованюк В.* Цит. праця. – С. 120–126. **19.** *Гуценко К.Ф.* Уголовный процесс западных государств / К.Ф. Гуценко, Л.В. Головкин, Б.А. Филимонов. – С. 184. **20.** Там же. – С. 233-245, 270. **21.** *Молдован А.В.* Цит. праця. – С. 208. **22.** *Гуценко К.Ф.* Цит. работа. – С. 271-272. **23.** *Молдован А.В.* Цит. праця. – С. 208.

УДК 343.2.01

А. М. ЄВМІН

ЗАРОДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ ОСКАРЖЕННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ У КАСАЦІЙНОМУ ПОРЯДКУ

Досліджено становлення на теренах сучасної України права на оскарження судових рішень в касаційному порядку. Досліджено причини відсутності такого права на початку становлення кримінальної процесуальної діяльності. Акцентовано на періоді часу, коли запроваджено судовий орган, який офіційно вперше виконуватиме функцію перегляду рішень суду в кримінальному провадженні у касаційному порядку. Проаналізовано підходи до розуміння цього інституту поряд з оскарженням до інших судових інстанцій. Охарактеризовано діяльність цього судового органу в контексті тогочасної судової системи. Надано характеристику судових рішень, на які подавалася скарги до вищих судових установ. Досліджено правовий механізм подачі скарг на рішення нижчих судів.

Ключові слова: кримінальний процес, оскарження судових рішень, підстави та порядок подачі скарг.

Євмін А.Н. Зарождение института обжалования судебных решений в кассационном порядке

Исследован процесс становления на территории современной Украины права на обжалование судебных решений в кассационном порядке. Исследованы причины отсутствия такого права в начале становления уголовного процессуальной деятельности. Исследование акцентировано на периоде времени, когда введен судебный орган, который официально впервые будет выполнять функцию пересмотра решений суда в уголовном производстве в кассационном порядке. Проанализированы подходы к пониманию этого института наряду с обжалованием в других судебных инстанций. Охарактеризованы деятельность этого судебного органа с учетом всего построения тогдашней судебной системы. Охарактеризованы судебные решения, на которые подавались жалобы в высших судебных органах, и кроме того, раскрыта их сущность. Исследованы исторический правовой механизм подачи жалоб на решения нижестоящих судов.

© *ЄВМІН Анатолій Миколайович* – здобувач Національної академії прокуратури України

Ключевые слова: уголовный процесс, обжалование судебных решений, основания и порядок подачи жалоб.

Evmin Anatoliy. The conception of cassational proceedings

A primary data is elaborated within the frames of formation of reversal right to appeal against judgments of the court in the contemporary Ukraine. The reasons for lack of such right at the beginning of formation of the criminal procedural activity are researched. Primary regulatory enactments providing the possibility to appeal on to the court decision are reflected. The research is focused on the time period, connected with the initiation of the adjudication body, which performs officially, for the first time, courts decision revision in the criminal procedure within the cassational proceedings. The comprehension approach is analyzed within the frames of theoretical and legislation levels besides appealing to the others juridical instances. The activity of this adjudication body is characterized simultaneously with the taking into the consideration the structure of the court system of that time. The characteristic is being provided here of the court decisions, which had been subjects of appellation to the higher instances and the essence is revealed as well. The attention is paid to the primer possibilities to retrial the judgments by the superior degree of jurisdiction court. The historical legal mechanism of complaints lodgment application on the judgments of the courts of inferior jurisdiction is researched.

Key words: criminal procedure, court's decisions appeal, the grounds and procedure for filing complaints.

Кримінальна процесуальна діяльність в Україні постійно перебуває в динаміці свого розвитку як на законодавчому, так і на теоретичному, практичному рівнях. Адже постійно відбуваються пошуки ефективних моделей кримінального провадження, що сприятимуть виконанню всіх завдань цієї сфери, а не лише окремих її напрямків. У зв'язку з чим правовий механізм реалізації багатьох інститутів такого виду діяльності завжди знаходиться в пошуках свого вдосконалення. Однак безперечним залишається те, що кожен захід у кримінальному провадженні має свою правову природу, що виступила каталізатором його початкової структури та механізму реалізації та подальшого розвитку.

Так, оскарження судових рішень були та залишаються предметом досліджень багатьох науковців галузі кримінального процесуального права. Водночас наукових здобутків щодо історичних аспектів безпосереднього зародження інституту касаційного оскарження судових рішень у кримінальному провадженні України на даний час немає.

Досліджуючи розвиток касаційного оскарження в кримінальному провадженні України, слід вказати, що з першими спробами законодавчого врегулювання кримінального судочинства на Русі оскарження судових рішень взагалі не передбачалося. Адже за першими письмовими джерелами права того часу, якими були Договори Русі з Візантією 911, 944 р.р., лише почали відображатися норми стосовно здійснення правосуддя судами, а тому не могло бути будь-якої мови про можливість оскарження їхніх рішень¹.

Із прийняттям Руської Правди відомостей щодо можливості оскаржити судові рішення також не передбачалося. За даним джерелом права, лише продовжився процес запровадження на Русі фундаментального положення щодо здійснення правосуддя судами, а тому будь-якої мови про існування інстанцій серед суб'єктів, наділених правом судити, немає та не могло бути². Проте, незважаючи на такі категоричні висновки слід все ж таки звернути увагу на ст. ст. 17, 18 Статуту князя Володимира Святославовича³, де вживалося поняття “пересудь”, яке

тлумачилося як податок за провадження повторного суду у справі, яка раніше вже розглянута⁴. При цьому, у подальшому, за Новгородською Судною грамотою, що є важливим правовим документом Русі періоду XV ст., найбільш збережена редакція якого датується 1471 роком, можливість переглянути раніше розглянуту справу також передбачалася ст. 3 цієї Грамоти, де вживався термін “пересудь”, який теж означав повторний розгляд справи у вищій судовій інстанції, функції якої тоді виконував намісник князя з тіуном, що, за старими традиціями, відали переглядом справ⁵.

Водночас у даному випадку найбільшої уваги викликає не лише існування, за Новгородською Судною грамотою, можливості оскаржити рішення нижчого суду, що деякими дослідниками розцінюється як перегляд справ у апеляційному порядку⁶, а й можливість скасовувати навіть це рішення. Адже як вказує О.П. Куніцин, найвищою судовою інстанцією в Новгороді було Віче, яке “усмотр?в неправду въ суд? обласного Посадника или служебного Князя”, могло скасувати їхнє рішення та ухвалити власне⁷, оскільки, як відзначають інші дослідники, саме Віче в Новгороді розцінювалося як Вищий суд⁸.

Для дослідження інституту касаційного оскарження дані погляди є важливими з огляду на те, що вперше відображаються відомості про можливість переглянути рішення суду, що постановлялося в апеляційному порядку. При цьому відразу зазначаються підстави такого оскарження, а саме виявлення “неправди” в суді ставлеників князя.

Аналізуючи норми іншого важливого джерела права на Русі, а саме Псковської Судної грамоти, яка покладена в основу наступних джерел права, а саме Судебника 1497 року, зазначимо, що за цим стародавнім нормативно-правовим актом інститут оскарження судових рішень призупиняє свій розвиток, оскільки жодної норми про можливість оскарження рішення суду не передбачалося, про що прямо вказувалося: 1) у ст. 2 цієї Грамоти – справи, підсудні княжому суду не могли переглядатися іншими судами; 2) у ст. 61 цієї Грамоти – судові рішення не могли бути відмінені князем та його посадником⁹. При цьому, згідно ст. 4 Псковської Судної грамоти, навіть якщо суддя судить не за законом, то його за це міг “осудити лише Бог”.

Як пояснює І.Д. Беляєв, така позиція пов’язувалася з тим, що за Псковською Судною грамотою, суд, хто б його не чинив, користувався досить великою повагою, а тому кожна вирішена справа не підлягала апеляції. Усякий вирок суду завжди був остаточним¹⁰.

Проте з прийняттям Судебника в 1497 році¹¹, який розцінюють як перший процесуальний кодекс централізованої держави Русь, норми щодо можливості оскарження ухваленого постановленого судового рішення знову знайшли своє відображення. Зокрема про це свідчить зміст ст. 64 Судебника 1497 року, де містилося поняття “пересуд за скаргою сторони”, під чим розумівся перегляд судового рішення, якщо одна зі сторін висловила сумнів щодо судового протоколу (його неправдивість) або вважає неправильними чи неправосудними дії судді під час безпосереднього розгляду справи, про що додатково відзначає М.Ф. Владимирський-Буданов: “За Судебником 1497 року скарга подавалася на неправосудне рішення”¹².

Майже такі положення передбачалися і за Судебником 1550 року¹³, у ст. 51 якого також вживався термін “пересуд”. Однак, за цим джерелом права, рішення суду підлягало беззаперечному перегляду, лише якщо скаржник доведе неправдивість протоколу судового засідання¹⁴.

Щодо становлення інституту касаційного оскарження в кримінальному провадженні наведені норми стали важливими з огляду на те, що підстави подачі скарги, за Судебниками 1497, 1550 р.р., будуть і першими підставами подачі скарги до Сенату, який і виконуватиме через декілька сторіч функцію касаційної інстанції на теренах сучасної України.

Із дією на Русі Соборного Уложення 1648 року¹⁵ норми щодо можливості оскаржити рішення нижчого суду стосувалися більше діяльності Боярської Думи, яку розцінюють як апеляційну та вищу судову інстанцію в ті часи¹⁶.

Проте звернемо увагу на те, що, незважаючи на розуміння Боярської Думи як другої чи апеляційної судової інстанції, саме в її діяльності з перегляду судових рішень деякими дослідниками вбачається “касаційний” порядок розгляду справи, а саме за ст. 10 Глави X Соборного Уложення 1649 року: “Справа переходила в другу інстанцію, де розглядалася спочатку в касаційному порядку. Однак якщо рішення прийняти на підставі наявних матеріалів справи не можливо, то справа розглядалася в апеляційному порядку”¹⁷.

Наступний період, а саме за правління Петра I, характеризується тим, що в країні відбуваються реформи в усіх сферах життєдіяльності. При цьому це були фундаментальні зміни, тоді як його наступники проводили лише фрагментарні зміни. Так Указом 22 лютого 1711 р.¹⁸ Петром I був створений Сенат, який за Указом від 2 березня 1711 р.¹⁹, ставав найвищою судовою інстанцією в країні²⁰, замінивши таким чином судові функції Боярської Думи.

Що ж до судових повноважень Сенату за часів Петра I, то йому оскаржувалися рішення Юстиц-Колегії²¹, яка, у свою чергу, розглядала скарги на рішення “надвірних” судів, що виступали апеляційною (другою) інстанцією в губерніях щодо місцевих судів. Як вказує І.Д. Беляєв, саме така інстанція судових закладів була побудована Петром I після завершення проведеної ним судової реформи²², що остаточно відобразилося в п.п. 2, 3, 4, 5 Указу від 22 грудня 1718 р.²³.

Отже, можна констатувати, що за часів Петра I центральними органами судової влади, які мали право переглянути рішення судової установи будь-якої територіальної одиниці Російської Імперії були Юстиц-Колегія та Сенат. Водночас не могло бути й мови про розуміння їх як касаційної інстанції в ті часи.

Адже, наприклад, Ф.М. Дмитрієв, описуючи тогочасну судову систему, постійно вказує, що нижчі судові інстанції знаходилися під апеляцією Юстиц-Колегії, на рішення якої апеляційні скарги подаються і до Сенату²⁴.

Аналогічного погляду притримувався К.Є. Троцина, який вказував, що Сенат розглядає “апеляційні справи”, “апеляційні” скарги. Крім цього, Юстиц-Колегія: 1) розглядала справи в апеляційному порядку; 2) розглядала “апеляційні” скарги; 3) була апеляційною інстанцією стосовно нижчих судових установ. При цьому місцевий апеляційний суд розглядає апеляційні скарги на рішення нижчих місцевих судів²⁵.

Майже подібну точку зору висловлював М.О. Чельцев-Бебутов: Сенат був апеляційною інстанцією для рішень Юстиц-Колегії. “Надвірні” суди знаходилися під апеляцією Юстиц-Колегії, яка розглядала справи в апеляційному порядку за скаргами на рішення “Надвірних” судів²⁶.

Схожий висновок робив І.Д. Беляєв: “Надвірний суд” був апеляційним судом щодо нижчих судів, тоді як сам знаходився під апеляцією Юстиц-Колегії. У разі оскарження рішення до “Надвірного”, Юстиц-Колегії, Сенату, які були апеляційними інстанціями, подаються апеляційні скарги²⁷.

Про те, що інститут оскарження рішень нижчих судових установ, навіть до Сенату, розглядається як “апеляція” свідчать і деякі Укази Сенату, а саме: 1) від 17 вересня 1720 р. “Про подачу апеляційних скарг на Колегії та інші судові місця”²⁸; 2) від 8 лютого 1722 р. “Про подачу апеляційних скарг згідно встановленого порядку судових інстанцій”²⁹.

Щодо історичних моментів подачі до вищих судових установ скарги на рішення нижчих судів, то: 1) Указ Сенату від 4 вересня 1713 р.³⁰ наголошував, що скарга подається на “неправе” рішення; 2) Указ від 22 грудня 1718 р.³¹ вказував, що скарга подається, якщо суд справу вирішив “неправдою” (п. 2 цього Указу) або “неправо” (п. 3 цього Указу), у зв’язку з цим не постановлене “правосудне” рішення (п. 4 цього Указу); 3) за Указом Сенату від 17 вересня 1720 р.³², скарга подавалася, якщо справа вирішена “неправо” і “противно” Указам; 4) за Указом Сенату від 8 лютого 1722 р.³³, скарга може бути подана на “неправедне”, “неправильне”, неправе рішення; 5) за Указом від 6 квітня 1722 р.³⁴ та Указом від 27 квітня 1722 р.³⁵ (Розділ IV цього Указу), скарга подається на “неправе” рішення.

Що ж до того, що слід розуміти під цими термінами, то згідно з: 1) Указом Сенату від 4 вересня 1713 р.³⁶ – скарга подається на “неправе” рішення, коли справа вирішена “недільно” та “противно” царським Указам і Соборному Уложенню, яке в перші роки правління Петра I продовжувало діяти³⁷; 2) за Указом Сенату від 17 вересня 1720 р.³⁸, скарга подавалася на “неправе” рішення, коли справа вирішена “противно” царським Указам.

Отже, можна констатувати, що вже історично існували декілька інстанцій вищих органів судової влади, які мали право переглянути рішення нижчих судових установ. Водночас не могло бути й мови про розуміння їх як касаційної інстанції в ті часи. Адже дослідження кримінального правосуддя до реформ Петра I показало, що всі рішення оскаржувалися в “апеляційному порядку” або до “апеляційної” інстанції, незважаючи на те, про який суд мова йдеться, а саме, чи то місцевий апеляційний суд, чи то Юстиц-Колегія або Сенат. Проте все ж таки тогочасним здобутком стало усвідомлення необхідності запровадження судової установи, а саме Сенату, який згодом виконуватиме функцію касаційної інстанції.

1. Чельцов-Бебутов М.А. Курс уголовно-процессуального права / М.А. Чельцов-Бебутов // Очерки по истории суда и уголовного процесса в рабовладельческих, феодальных и буржуазных государствах. – СПб., 1995. – С. 624-625. **2. Владимирский-Буданов М.Ф.** Обзор истории русского права / Владимирский-Буданов М.Ф. – К.: Лито-типография Товарищества И. Н. Кушнерев и Ко, 1907. – С. 708. **3. Российское Законодательство X-XX вв. в 9 томах: Законодательство Древней Руси.** Т. 1 / [отв. ред. Чистяков О.И.]. – М.: Юрид. литер., 1984. – С. 149. **4. Беляев И.Д.** Лекції по історії руссаго законодательства / Беляев И.Д. – М.: Типо-Лит. С.А. Петровского и Н.П. Панина, 1879. – С. 190. **5. Памятники права феодально-раздробленной Руси XII – XV вв.** / [под. ред. Юшкова С. В.]. – М.: Госюриздат. – Вып. 2. – 1953. – С. 210, 219, 230. **6.** Там же. – С. 230, 238. **7. Куницын А.П.** Историческое изображение древняго судопроизводства въ Россіи / Куницын А.П. – С.-П.: Тип. II Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1843 – С. 124. **8. Уголовный процесс: учебник для студентов вузов, обучающихся по специальности "Юриспруденция"** / [под ред. В. П. Божьева]. – М.: Спарк, 2002. – С. 58. **9. Российское Законодательство X-XX вв.: в 9 т. – Т. 1: Законодательство Древней Руси** / [отв. редактор Чистяков О. И.]. – М.: Юрид. литер., 1984. – С. 346, 347, 370. **10. Беляев И.Д.** Цит. работа. – С. 346. **11. Памятники русского права: Памятники права периода образования русского централизованного государства XIV–XV в.в.** / [под ред. проф. Л.В. Черепнина]. – М.: Государственное издательство юридической литера-

туры, 1955. – Вып. 3. – С. 346-357. **12.** *Владимирский-Буданов М.Ф.* Цит. работа. – С. 731. **13.** *Памятники русского права: Памятники права периода укрепления русского централизованного государства XV-XVII в.в. / [под ред. проф. Л.В. Черепнина].* – М.: Государственное издательство юридической литературы. – Вып. 4. 1956. – С. 233-261. **14.** Там же. – С. 293. **15.** *Российское законодательство X-XX веков: в 9 т. – Т. 3: Акты Земских соборов.* – М.: Юрид. литер., 1985. – С. 83-257. **16.** *Дмитриев Ф.М.* История судебных инстанций и гражданского апелляционного судопроизводства от судебного до учреждения о губерниях / *Дмитриев Ф. М.* – М.: Типография А.И. Мамонтова и К, 1899. – С. 187, 278, 419, 433. **17.** *Российское законодательство X-XX веков: в 9 т. – Т. 3: Акты Земских соборов.* – С. 259-260, 289; *Памятники русского права / [под ред. проф. К.А. Сафроненко].* – М.: Государственное издательство юридической литературы. – 1957. – Вып. 6. – С. 146. **18.** *Памятники русского права: Законодательные акты Петра I первой половины XVIII в. / [под ред. доктора юридических наук проф. К. А. Сафроненко].* – М.: Государственное издательство юридической литературы. – 1961. – Вып. 8. – С. 42-44. **19.** *Полное собрание законов Российской Империи. Собрание Первое. 1649–1825 гг.: в 45 т. – СПб.: Тип. II Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1830. – Том IV. – С. 643. **20.** *Дмитриев Ф.М.* Цит. работа. – С. 513. **21.** *Чельцов-Бебутов М.А.* Цит. работа. – С. 695. **22.** *Беляев И.Д.* Цит. работа. – С. 722. **23.** *Полное собрание законов Российской Империи. Собрание Первое. 1649–1825 гг.: в 45 т. – СПб.: Тип. II Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1830. – Т. V. – С. 603-604. **24.** *Дмитриев Ф.М.* Цит. работа. – С. 441, 447, 491, 500. **25.** *Трощина К.Е.* Историческое развитие судостроительства в России от времен великого князя Иоанна III до наших дней / *Трощина К.Е.* – К.: Университетская тип., 1847. – С. 144, 162, 172-174, 190, 196-198, 203, 214-216, 224, 228-229. **26.** *Чельцов-Бебутов М.А.* Цит. работа. – С. 693-694, 702, 716. **27.** *Беляев И.Д.* Цит. работа. – С. 722. **28.** *Полное собрание законов Российской Империи. Собрание Первое. 1649-1825 гг.: в 45 т. – СПб.: Тип. II Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1830. – Т. VI. – С. 238-239. **29.** Там же. – С. 510-511. **30.** *Полное собрание законов Российской Империи. Собрание Первое. 1649-1825 гг.: в 45 т. – СПб.: Тип. II Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1830. – Т. V. – С. 53-54. **31.** Там же. – С. 603-604. **32.** *Полное собрание законов Российской Империи. Собрание Первое. 1649–1825 гг.: в 45 т. – Т. VI. – С. 238-239. **33.** Там же. – С. 510-511. **34.** Там же. – С. 642-643. **35.** *Российское законодательство X–XX веков: в 9 т. – Т. 4: Законодательство периода становления абсолютизма / [под ред. доктора исторических наук А.Г. Манькова].* – М.: Юрид. лит., 1986. – С. 190-193. **36.** *Полное собрание законов Российской Империи. Собрание Первое. 1649–1825 гг.: в 45 т. – Т. V. – С. 53-54. **37.** *Чельцов-Бебутов М.А.* Цит. работа. – С. 689. **38.** *Полное собрание законов Российской Империи. Собрание Первое. 1649–1825 гг.: в 45 т. – Т. VI. – С. 238-239.*******

УДК 343.132

І. Ю. ЛОКТІОНОВ

ДО ПИТАННЯ ПРО ДЕЯКІ ПОВНОВАЖЕННЯ КЕРІВНИКА ОРГАНУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Досліджено питання про деякі процесуальні повноваження керівника органу досудового розслідування. Звертається увага на проблеми, що стосуються створення

© ЛОКТІОНОВ Ігор Юрійович – здобувач кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ процесу НАВС